

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Příčiny Trianonské mírové smlouvy a vznik Československa

Studentská vědecká odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2013
VI. ročník SVOČ

Autor: Kristián Léko
Konzultant: doc. Dr. Ing. Ján Gronský, CSc.

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VI. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK.

V Praze dne 14. 4. 2013

.....

Kristián Léko, v. r.

I. Úvod

Čtvrtého června roku 1920 byla ve versailleském paláci *Grande Trianon* podepsána mírová smlouva s Maďarskem. Tento den bývá Maďary někdy označován za „den kdy ukřižovali Maďarsko“.¹ Argumentace proti „spolčeným“ mocnostem Dohody nezřídka připomíná české heslo, používané v souvislosti s Mnichovskou dohodou – „o nás bez nás“. Maďarský spisovatel I. Sisa zmiňuje, že na mírové konferenci v Paříži „*se vše přihodilo tak, jak si to přáli nepřátelé Maďarska. Mírové podmínky byly Maďarsku předloženy jako diktát, aniž by někdo jednal s jeho představiteli*“.²

Jak známo, v důsledku trianonské mírové smlouvy byly „velké Uhry“ zásadně okleštěny. Nově vzniklé nezávislé **Maďarsko** ztratilo 71,5 % území někdejšího Uherska, počet obyvatel se z necelých 18 milionů snížil na osm milionů (z toho asi 90 % Maďarů). Za hranicemi zůstaly přes tři miliony Maďarů, kteří na územích připojených k Rumunsku, Československu a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců tvořili shodně 30 % podíl. S výjimkou vzdálené Sikulské země (s necelým milionem Maďarů) se Maďaři ocitli v kompaktních páslech těsně za novými hranicemi Maďarska. Richard Pražák lakonicky konstatuje, že „*Trianonský smlouva vyvolala v Maďarsku i u Maďarů na územích, která získali sousedé, pobouření a odpor*“ a dodává, že „*politická elita i veřejnost Maďarska přijala Trianon jako nespravedlivé opatření vítězů a požadovala revizi smlouvy a obnovu historických Uher*“.³ Budapešťská realita onoho červnového dne ovšem byla mnohem dramatičtější, alespoň dle popisu maďarského historika I. Romsicse: „*Zamračené a smutné tu nebylo jen ráno, lidé truchlili během celého dne. ... V deset hodin, před začátkem slavnostní bohoslužby, se rozezněly všechny zvony hlavního města, na pět minut zastavily tramvaje a vlaky v celé zemi*“.⁴ Politici, tisk i běžná veřej-

¹ Sisa, I. *Magyarságtükör. Nemzet határok nélkül*. Budapest 2001, str. 239.

² Sisa, I., op. cit., str. 237.

³ Pražák, R. *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha 2010, str. 282.

⁴ Romsics, I. *Trianonská mírová smlouva*. Bratislava 2009, str. 199-200.

nost – ti všichni smlouvu rezolutně odmítli a věřili v rychlou revizi. Ta se sice vzhledem k utužení versailleského systému v dalších letech stala utopií, přesto se dle L. Kontlera stala revize trianonské mírové smlouvy „*na čtvrt století alfou a omegou veškeré politiky*“ Horthyho konzervativního nacionalistického režimu.⁵

Argumenty, jež měly ospravedlnit obrovské územní ztráty, jejichž rozsah lze srovnat jediné s osmanským zábořem v 16. století, byly evidentně pochybné a od počátku z pohledu Maďarů nepřijatelné. Bude o nich ještě řeč. Přesto je tvrzení, že 4. červen 1920 je dnem výjimečným, natož dnem „ukřižování Maďarska“, velmi přehnané. Více přiléhavé by možná bylo tvrzení, že se daného dne ve Versailles nestalo vůbec nic. Celý akt podepisování smlouvy se odehrál během čtvrt hodiny, za Maďarsko smlouvu signovali dva politici, kteří již nikdy neměli v úmyslu účastnit se veřejného života. Návrh hranic byl schválen nejvyššími orgány mírové konference již v květnu 1919 a od té doby i přes několikeré peripetie nedošlo k prakticky žádným změnám. Trianonská smlouva totiž znamenala toliko potvrzení *fait accompli* – území vně nových hranic Maďarska (a nezdědka i uvnitř nich) bylo od konce války okupováno spojeneckými vojsky. Toto potvrzení bylo samozřejmě bolestné a maďarská veřejnost se mu zdráhala uvěřit (politická elita byla informovanější a velké iluze si nedělala). Je ovšem třeba si uvědomit, že přes evidentní nespravedlnost a zásadní škody, které trianonská smlouva (a vůbec celý versailleský systém) ve střední Evropě napáchala, nejde o samostatný fenomén, nýbrž mnohem spíše logický důsledek celé řady událostí, činů a okolností.

Práce si ovšem také klade za cíl vyjasnit vztah Československa k trianonské smlouvě. Maďaři a Češi totiž byli součástí jednoho státního útvaru, který prohrál válku. Přesto z ní jedni vyšli jako poražení, druzí naopak jako vítězové. Zaměříme se tedy na trianonskou smlouvu v kontextu vzniku samostatného Československa a analyzujeme – byť toliko v hrubých obry-

⁵ Kontler, L. *Dějiny Maďarska*. Praha 2011, str. 318.

sech – jednotlivé události, které vedly k uzavření smlouvy, jež se dle L. Kontlera stala „*noční můrou maďarské kolektivní paměti*“,⁶ a která dodnes negativně ovlivňuje střední Evropu.

II. Češi, Maďaři a dualismus

Rakousko-uherské vyrovnání z února 1867 lze jistě považovat za zlomový moment existence habsburské monarchie. Jde také o důležitý mezník ve vývoji vztahů mezi Maďary a Čechy. Cesta k vyrovnání začíná nejpozději revolučním rokem 1848 a bojem za nezávislost Uher, který definitivně ukončila porážka u Világose v létě 1849. Poté byl v Uhrách nastolen útisk a perzekuce a vztahy mezi Maďary a Vídní byly velmi napjaté.

Přímou příčinou vzniku dualistického zřízení byla prohraná **válka s Pruskem** v létě 1866. Porážka znamenala pro Rakousko významné mocenské oslabení, zejména ztrátu zahraničněpolitické prestiže. Bylo vyloučeno z Německého spolku, což umožnilo sjednotit Německo dle tzv. maloněmecké koncepce. Habsburská monarchie ztratila vliv na německé a italské záležitosti a nezbylo jí než obrátit svou pozornost na Balkán.

České země během války velmi strádaly, jelikož podstatná část bojů, včetně rozhodující bitvy u Hradce Králové (červenec 1866), se odehrála právě na jejich území. Na bojištích byly nasazeny zejména české pluky císařské armády, část země byla okupována pruskými vojsky. Navýsost loajální chování Čechů přitom rakouská státní politika vůbec neocenila a naopak uspokojila politické požadavky Maďarů, kteří se přitom do války zapojili jen velmi laxe a jejich odpadlíci dokonce vytvořili maďarskou legii, jež bojovala za Prusko.

Výsledkem bylo **dualistické zřízení** – habsburská monarchie se přeměnila na dvě části, tzv. Předlitavsko a Zalitavsko. Nový útvar spojovala jen osoba panovníka a tři společná ministerstva (zahraničí, vojenství a financí). Každá část měla vlastní vládu a parlament. Vy-

⁶ Kontler, L., op. cit., str. 318.

rovnání bylo dokonáno uzavřením uhersko-chorvatského vyrovnání (relativně široká autonomie v rámci Zalitavska pro Chorvatsko) a přijetím národnostních zákonů v roce 1868.

Proti vyrovnání – jež bylo kompromisním řešením mezi relativně umírněnými maďarskými představiteli a rakouským ministrem zahraničí F. F. Beustem – se ovšem postavila za prvé maďarská emigrace (za nepřipustný kompromis, neslučitelný s úsilím o svobodu Maďarů vyrovnání odsoudil Lajos Kossuth), zadruhé oprávněně **ublížení Češi**. Ti věřili, že jejich věrnost ve válce s Pruskem bude odměněna větší decentralizací monarchie. Došlo ovšem k tomu, co bývá někdy nazýváno „zdvojeným centralismem“. I. Romsics uvádí, že dualismus uznával „*dva privilegované státotvorné národy – Němce a Maďary – a dva národy disponující širokým okruhem autonomních práv – Chorvaty a Poláky*“.⁷ Česká politická reprezentace reagovala řadou protestních akcí (pout' do Moskvy, tábory lidu apod.) a do budoucna si za program vytyčila další federalizaci monarchie a zrovnoprávnění s Němci a Maďary – tzv. trialismus.

Výsledkem jednání mezi vládou a českými politickými špičkami byly na podzim 1871 tzv. **fundamentální články** o budoucím českém vyrovnání. Český sněm články schválil, čímž dle E. Irmanové „*zároveň přistoupil na rakousko-uherské vyrovnání a uznal je v plném rozsahu*“.⁸ Při jednání v korunní radě byly ovšem pro odpor německých a maďarských nacionalistů odmítnuty. I. Romsics uvádí, že se „*Češi stali nejzarytějšími nepřáteli dualistického zřízení*“ a František Palacký roku 1872 označil za největší chybu svého života myšlenku o historické misi habsburské monarchie, kterou adresoval roku 1848 frankfurtskému národnímu shromáždění.⁹

Na ztroskotání česko-rakouského vyrovnání reagoval **L. Kossuth**, výše zmíněný kritik vyrovnání s Maďary. Někdejší vůdce maďarské revoluce v dopisech I. Helfymu poznamenal, že „*pád vyrovnání vhání český národ v náruč ruského panslavismu, což není v zájmu Uher.*

⁷ Romsics, I. op. cit., str. 15-16.

⁸ Irmanová, E. *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem 2002, str. 29.

⁹ Romsics, I., op. cit., str. 17.

Ty naopak potrebujú svobodné a spokojené samostatne spravované slovanské národy, u nichž otázka národnostní nenabude konfrontační ráz vůči Maďarům“, přičemž rakousko-uherské vyrovnání přineslo Němcům a Maďarům nepřátele v podobě neplnohodnotných národů.¹⁰ Češi špatně nesli nerovnoprávné postavení vzhledem ke své početnosti a ekonomickému významu českých zemí, v Předlitavsku se jim ovšem dařilo nesrovnatelně lépe (například díky Prosinčové ústavě z roku 1867) nežli malým národům na území Uher, ať už Slováků, Rumunů či Rusínů (viz další kapitolu).

Česká politika později vystřídala několik způsobů, jak prosadit své zájmy (pasivní rezistence i aktivní přístup) a byť se jí podařilo prosadit řadu dílčích ústupků, trialismus nikdy nastolen nebyl. Teprve nový císař Karel I. přišel s plánem na federalizaci monarchie, jenže v roce 1916 – vprostřed války – již bylo pozdě. Osud habsburské monarchie byl zpečetěn, což podle I. Romsicse zapříčinila kombinace *„úsilí o rozšíření práv, respektive o osamostatnění národů žijících v monarchii, iredentistických cílů států, vzniklých v 19. století podél hranic říše a strategických zájmů vítězných mocností“*.¹¹

III. Uhersko a menšiny za dualismu

Zalitavsko mělo (včetně Chorvatska) roku 1870 přes 15 milionů obyvatel, z nichž pouze 6 milionů (40 %) byli Maďaři, obývající kromě historických Uher také enklávu na východě Sedmihradska (Sikulská zem). Dále v Zalitavsku žilo 2,6 milionu Rumunů (17 %), 2,4 milionu Jihoslovanů (16 %), 1,9 milionu Němců (12 %), 1,8 milionu Slováků (12 %) a necelý půlmilion Rusínů (3 %).¹² Jednalo se tedy o etnicky velmi heterogenní, středně velký evropský státní útvar. **Národnostní zákon**, přijatý v prosinci 1868, stanovil, že *„v Uhrách existuje jeden politický národ, jednotný a nedělitelný maďarský národ, jehož rovnoprávným členem je*

¹⁰ Pražák, R., op. cit., str. 442-443.

¹¹ Romsics, I., op. cit., str. 77.

¹² Pražák, R., op. cit., str. 221.

*každý občan, naší vlasti, ať už patří k jakékoliv národnosti“.*¹³ Zákon byl na jedné straně značně liberální a všem občanům garantoval stejná jazyková a náboženská práva. R. Pražák ovšem podotýká, že *„znění zákona připouštělo jiný výklad a liberálnější přístup se zřídka uplatnil v praxi“.*¹⁴ A jelikož zákon *„neobsahoval žádné záruky a žádné sankce za jeho nedodržování“,*¹⁵ byl – alespoň co se liberálního vyznění týče – spíše prázdnou literou.

Nejdůležitější ovšem je, že národnostní zákon menšinové národy nepovažoval za národy politické, tedy za rovnocenné partnery. Uhersko jim setrvale odmítalo přiznat kolektivní práva. I. Romsics hovoří o *„fikci jediného politického národa“,*¹⁶ L. Kontler zmiňuje *„fikci uherského národního státu podle západoevropského modelu“.*¹⁷ Lze říci, že země podlehla **přeludu velikosti**. Převládlo přesvědčení, že Maďaři mají historické právo na nadvládu nad menšinovými národy na celém území Uher. To později, zejména koncem století, rezolutně odmítli představitelé srbského, rumunského i slovenského národa.

Šovinistické řešení národnostní otázky přinesla vláda džentry v 70. letech. Na základě teorie o jednotném maďarském národě bylo vytvořeno nové pojetí kulturní a školské politiky. R. Pražák uvádí, že *„vláda odstartovala národnostní útlak, který pak stupňovala“.*¹⁸ Odpor menšinových národů vyvolala zejména **maďarizace** ve školství, zavedená dvěma zákonnými články v letech 1879 a 1883, které nařídily povinnou výuku maďarštiny na nižších i středních školách. Šíření maďarštiny prosazovaly tzv. vzdělávací spolky. Podle R. Pražáka měla vláda v úmyslu *„ovládnutí lidového školství nemaďarských národů“* a vzdělávací spolky se staly *„centry násilné maďarizace“.*¹⁹ Byla potlačována také politická práva menšin, jejich předáci byli perzekvováni. 90. léta pak přinesla vedle další vlny procesů proti představitelům menšin další vlnu maďarizace, proti které ovšem vystoupily menšinové národy na sjezdu nemaďar-

¹³ Pražák, R., op. cit., str. 231.

¹⁴ Pražák, R., op. cit., str. 231.

¹⁵ Kontler, L., op. cit., str. 258.

¹⁶ Romsics, I., op. cit., str. 25.

¹⁷ Kontler, L., op. cit., str. 258.

¹⁸ Pražák, R., op. cit., str. 233.

¹⁹ Pražák, R., op. cit., str. 237.

ských národností Uher, který se uskutečnil v srpnu 1895. Sjezd proklamoval jednotu národů proti maďarskému útlaku, žádal svobodu tisku a shromažďování pro nemaďarské národnosti a všeobecné, přímé a tajné hlasovací právo. Dle nich „*charakter Uherska neumožňuje, aby jediný národ, který netvoří ani většinu obyvatelstva, vyžadoval, aby mohl stát tvořit sám*“.²⁰ Vrcholem maďarského národnostního šovinismu byla vláda D. Bánffyho v 90. letech 19. století. Bánffy věřil, že se Uhry stanou mocností na Balkáně a byl známý úsilím o potlačení jiných národností a jako stoupenec „silné ruky“. Vláda S. Wekerleho pokračovala v násilné maďarizaci hlavně ve školství. Známy je především tzv. Lex Apponyi. Nový školský zákon stanovil, že žáci čtvrté třídy obecné školy měli ovládat maďarštinu slovem i písmem. Vyvolal odpor doma i v zahraničí a tehdejšímu ministrovi školství Albertu Apponyimu bylo později – v roli vedoucího maďarské mírové delegace – vyčtena role „*utlačovatele národů Uher*“.²¹

Jak vidno, menšinové národy měly v Uhrách velmi složitou pozici a nelze se tedy divit, že se v období světové války obrátili vůči svému někdejšímu utlačovateli zády.

IV. Světová válka a vznik Československa

Podstatnou roli ve vytváření poválečného uspořádání Evropy hrálo jednání jednotlivých zemí během první světové války a v letech po jejím ukončení. Svou pozornost soustředíme na Maďarsko a Československo jakožto součásti habsburské monarchie, na něž bylo ovšem na versailleské mírové konferenci nahlíženo zcela opačně. Zatímco Československo bylo označeno za vítěze války a spojence Dohody, s Maďarskem bylo zacházeno jako s nepřítelem (konzistentně).

Základem odlišného postoje k válce byla přirozeně spokojenost, resp. nespokojenost Maďarů, resp. Čechů, s předválečným uspořádáním monarchie. Úmyslem Maďarů bylo tedy

²⁰ Romsics, I., op. cit., str. 25.

²¹ Pražák, R., op. cit., str. 251.

přirozeně monarchii udržet. Ba co více, třeba i získat nová území. Plány, najmě ty rakouské, byly velmi smělé. Jako pevná součást monarchie vstoupilo do války s cílem zvítězit nad Srbskem, zatímco německé jednotky měly smést francouzskou armádu. Tyto plány ovšem rychle vzaly za své. Úvodní ofenzívy přinesly rakousko-uherským vojskům těžké porážky a od roku 1915 se vedla vleklá poziční válka v zákopech (v níž byli, až do vstupu USA do války, paradoxně o něco úspěšnější jednotky centrálních mocností).²²

Ne všichni čeští a slovenští vojáci ve službách monarchie byli loajální. Do podzimu 1917 se přibližně 300 tisíc Čechů a Slováků vzdalo bez boje nepřátelské – především ruské – armádě. **Československé legie** na ruském území čítaly roku 1917 až 80 tisíc mužů,²³ na konci války v legiích bylo 128 tisíc vojáků.²⁴ Po podepsání Brest-litevského míru v březnu 1918 přišla Dohoda o největšího spojence na východě. Dobře organizované a početné československé legie se tak západním mocnostem velmi hodily a sehrály jednu z klíčových rolí v konstituování Československa. Jak upozorňuje K. Malý, legionáři se „*prohlásili za příští občany a vojáky ještě neexistujícího československého státu, pro jehož ideu neváhali nasadit i obětovat své životy nejen na frontách, ale v případě zajetí i na popravištích*“.²⁵ Konali tedy vlastizrádně. Historickou roli legionářům upírat nelze, je ovšem s podivem, že několik desítek tisíc bojovníků v nepřátelských vojscích zcela zastínilo stovky tisíc mrtvých v uniformách císařství – Češi a Slováci představovali zhruba čtvrtinu mobilizovaných vojáků monarchie.²⁶

Uhersku způsobily velké potíže úvodní válečné neúspěchy. Ač vojáci odjížděli do války uprostřed všeobecného veselí, první ofenzívy dopadly katastrofálně. L. Kontler uvádí znepokojivá data, že „*z celkového počtu 1,8 milionu mužů, které Rakousko-Uhersko v prvních fázích války nasadilo do bojů na haličské a srbské frontě, jich více než polovina padla, utrpěla*

²² Kontler, L., op. cit., str. 296.

²³ Romsics, I., op. cit., str. 63.

²⁴ Malý, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2010, str. 315.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

*zranění nebo padla do zajetí“.*²⁷ Závěr války pak přistihl podunajskou monarchii, a její zali-tavskou část především, na pokraji vyčerpání. Během čtyř let vyslalo Rakousko-Uhersko do bojů devět milionů mužů, z nichž vojáci původem z Uher tvořili více než třetinu. Třetina ra-něných (1,4 miliony), polovina zajatých (1 milion) a polovina padlých (půl milionu) pocháze-la z Uher.²⁸ Od roku 1917 v armádě vřela nespokojenost, přibývalo dezercí, neuposlechnutí rozkazů a docházelo k prvním vzpourám.

Co se týče **vojenských aktivit** Čechoslováků na jedné straně a Maďarů na straně dru-hé, na obou stranách počítáme obrovské ztráty z řad loajálních vojáků. Československé za-hraniční legie, které bojovaly za neexistující státní útvar, a to kolikrát proti svým soukmenov-cům, ovšem zvrátily zájem západních mocností ve prospěch vznikajícího Československa. Maďaři takovou legii logicky mít nemohli – jednali by sami proti sobě, jelikož maďarským zájmem bylo vítězství podunajské monarchie a zachování územní integrity Uher.

Zásadní roli při založení Československa a zejména jeho zařazení mezi „vítězné“ země sehrála tzv. **Masarykova zahraniční akce**. Profesor pražské univerzity a politik T. G. Masa-ryk se v lednu 1915 odebral do emigrace, aby získal zahraniční podporu pro vznik samostat-ného Československa. Zpočátku jeho postavení vypadalo beznadějně, postupně si ovšem zís-kal důvěru anglických a amerických publicistů a intelektuálů. Významné byly též Masaryko-vy kontakty na krajanské organizace ve Spojených státech a později též v Rusku. Roku 1916 vznikla Česká, později **Československá národní rada** se sídlem v Paříži, v níž působili kro-mě Masaryka ještě E. Beneš, J. Dürich či M. R. Štefánik (jenž hájil zájmy Slováků).

Národní rada měla za úkol přesvědčit západní mocnosti o teoretické ideji nezávislého československého státu. To ovšem, jak podotýká K. Malý, současně znamenalo „*přesvědčit je o nutnosti zániku monarchistického Rakouska-Uherska, což zejména pro evropské státy Do-*

²⁷ Kontler, L., op. cit., str. 296.

²⁸ Kontler, L., op. cit., str. 298.

*hody nebylo zpočátku přijatelné, neboť doufaly, že monarchie bude účinnou protiváhou Německa“.*²⁹ Rozhodujícím pro změnu názoru dohodových mocností se ukázalo být několik faktorů. Národní rada všemožně podporovala vznik a činnost československých legií, které se vyznamenaly například v bitvě u Zborova. Legie představovaly pro západní mocnosti působivý důkaz o tom, že za teoretickou koncepcí Masaryka a Beneše desetitisíce vojáků dezertují, páchají faktickou vlastizradu a jsou ochotni za vizi československého státu i zemřít.

Svou roli ovšem sehrál i fakt, že se myšlenka o habsburské monarchii jako protiváze Německa na jaře 1918 rozplynula. Císař Karel I. při tajných jednáních s mocnostmi Dohody o **separátním míru** uznal právo Francie na Alsasko-Lotrinsko. Informace se ovšem přes francouzského premiéra G. Clemenceaua dostala na veřejnost a vyvolala obrovský skandál, především v Německu. Karel I. tak musel podstoupit nepříjemnou cestu k císaři Vilémovi do Spa a přijmout podmínky, jež Rakousko-Uhersko ještě pevněji připoutaly k Německé říši. Podle I. Romsicse to v západních mocnostech jen upevnilo přesvědčení zničit habsburskou monarchii a přebudovat středovýchodní Evropu na systém národních států, jelikož „*se monarchie už definitivně ocitla v německých opratích a v budoucnosti za žádných okolností nedokáže naplnit požadovanou úlohu*“, tedy stabilizační prvek, bránící ruské a německé rozpínavosti. Poté se již vedly jen diskuse o tom, jak budou vypadat hranice nových států.³⁰ Vzhledem k územním ambicím sousedních zemí se tak zdálo nemožné, že integrita Uherska přečká válečnou porážku. V posledních dnech války komentoval ministr zahraničí István Burián situaci zoufale, leč trefně: „*Všemu je konec*“.³¹

Významnou součástí zahraniční akce byla též činnost a podpora, ať už finanční či politická, od **krajanských sdružení** v Rusku, ve Francii, ale především ve Spojených státech. Zvláštní význam měla jednání mezi českými a slovenskými krajany o příštím spojení Čechů

²⁹ Malý, K. a kol., op. cit., str. 314.

³⁰ Romsics, I., op. cit., str. 65.

³¹ Kontler, L., op. cit., str. 300.

a Slováků. Již v říjnu 1915 podepsali zástupci Slovenské ligy a Českého národního sdružení tzv. Clevelandskou dohodu. Žádali samostatnost českých zemí a Slovenska a jejich spojení ve federativním svazku států s úplnou národní autonomií Slovenska.³² V květnu 1918 (tedy již v době, kdy existovala pařížská Národní rada, avšak ještě před jejím uznáním ze strany velmocí) podepsali představitelé českých a slovenských organizací spolu s T. G. Masarykem tzv. **Pittsburskou dohodu**. Stálo v ní, že Slovensko bude mít vlastní vládu a sněm a fakticky nahradila dohodu z Clevelandu a byla také formulována opatrněji. J. Gronský ale upozorňuje, že „*zůstala většinou jen na papíře*“ a zejména že vyjadřovala toliko postoje krajanů.³³ Zahraniční akce nakonec dosáhla úspěchy ve formě **uznání** (Francie a Itálie), respektive **příslibu uznání** (Velká Británie) Československé národní rady coby československé vlády v létě roku 1918. Vrcholným dílem zahraničního odboje byla tzv. **Washingtonská deklarace** z října 1918, tedy „*prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou*“.³⁴

Napomohl také **domácí odboj**, zejm. manifest českých spisovatelů a tzv. Tříkrálová deklarace. 28. října 1918 pak **vznikl samostatný československý stát**, nejprve provoláním Národního výboru československého,³⁵ bezprostředně následovaným tzv. recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého. Šlo o revoluční diskontinuitní akt, jasně deklarující odříznutí se od idejí předchozího státního útvaru.³⁶ Československý stát se tedy za pomoci Masarykovy zahraniční akce, domácího odboje a legionářů dokonce na několika frontách postavil svému „*utlačovateli*“ a přesvědčil o tom i západní mocnosti. Silné slovní argumenty přinesla zejména zmiňovaná Washingtonská deklarace z 16. 10. 1918, kde se mimo jiné na adresu habsburské monarchie uvádí: „*žádný národ nemůže být nucen žít pod svrchovaností, kterou neuznává, a poněvadž máme vědomí a pevné přesvědčení, že náš*

³² Gronský, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I*. Praha 2005, str. 26.

³³ Gronský, J., op. cit., str. 32.

³⁴ Gronský, J., op. cit., str. 35.

³⁵ Gronský, J., op. cit., str. 38.

³⁶ Gronský, J., op. cit., str. 40.

*národ nemůže se volně vyvíjet v habsburské lži-federaci, která není než novou formou odnárodňujícího se útisku, pod nímž jsme trpěli minulá tři staletí. ... Činíme toto prohlášení na základě našeho historického a přirozeného práva. ... Svět zná dějiny našeho zápasu proti habsburskému útisku, zesílenému a v systém uvedenému dualistickým vyrovnáním ... tento dualismus je toliko nestoudnou organizací hrubé síly a vykořisťování většiny menšinou, je to politický útok Němců a Maďarů proti našemu vlastnímu národu“.*³⁷

Zdrojem státní moci a nositelem státní suverenity byl v nově konstituovaném Československu „**československý národ**“. Národní výbor jeho jménem 28. října 1918 tzv. recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n. vyhlásil zřízení samostatného státu československého. Představitelé slovenských politických stran se v tzv. Martinské deklaraci přihlásili k československému státu mimo jiné tím, že jsou „*slovenskou větví jednotného česko-slovenského národa*“.³⁸ Československý národ byl uznán též mezinárodně, čímž byl položen základ k uznání samostatného československého státu. Václav Pavlíček zmiňuje, že T. G. Masaryk „*nepovažoval za podstatný spor o to, zda jsou Češi a Slováci každý z nich samostatným národem, nebo zda jsou jediným národem, který má dvě větve*“.³⁹ Za **státní národ** byli prohlášeni Čechoslováci. Došlo k ústavnímu uznání češtiny v českých zemích a slovenštiny na Slovensku za oficiální jazyk v úředním styku. Ostatní se stali v novém státě menšinami.

Pro konstituování a integraci státního národa měla mít dle V. Pavlíčka důležitou roli **československá státní idea**, jež měla nahradit ztroskotanou státní ideu rakouskou.⁴⁰ Na jejím vytváření se ve velké míře podílel T. G. Masaryk a byla přehledně zformulovaná v tzv. Washingtonské deklaraci. Československá státní idea z historického hlediska zdůrazňovala společné kořeny československé státnosti již od sedmého století a opírala se o tradice cyrilometodějské, husitské, českobratrské a národní obrození. Tuto „starobyrou českou státnost“ pak

³⁷ Gronský, J., op. cit., str. 35-36.

³⁸ Gronský J., op. cit., str. 41.

³⁹ Pavlíček, V. in: Pavlíček V. a kolektiv. *Ústavní právo a státověda. Díl II. Ústavní právo ČR*, str. 54.

⁴⁰ Pavlíček, V. a kol., op. cit., str. 40-44.

obohacovala o nové rysy tak, aby pro nově vzniklý stát získala další skupiny obyvatelstva. Historická česká státnost se stala základem státnosti československé, přičemž český národ jako národ státoporný byl již v tradici zakotven. K tomuto základu se připojilo Slovensko a posléze také Podkarpatská Rus. Symbolika státu měla odrážet **rovnoprávnost zemí**, ať už ve „čtvrceném“ státním znaku či v „půlené“ státní hymně. Podle V. Pavlíčka „*státní hymna symbolizovala rovnoprávnost českého a slovenského národa*“.⁴¹

Válečné a poválečné Maďarsko se ocitlo ve velmi odlišné situaci. Premiér Tisza zprvu s válkou souhlasil jen zdráhavě, brzy se ale ve jménu zachování monarchie stal jejím zastáncem. Až do konce října 1918 se poměry příliš nezměnily, až 31. října byl jmenován novým premiérem **Mihály Károlyi**, dosavadní vůdce opozice a předseda o týden dříve vytvořené Maďarské národní rady. Maďarsko bylo 16. listopadu 1918 vyhlášeno „nezávislou a samostatnou lidovou republikou“. R. Pražák konstatuje, že „*tím se dovršila maďarská demokratická revoluce, končí i dějiny historických Uher a začínají dějiny Maďarska*“. Nová vláda nabízelá vůdcům slovanských a rumunských národních stran velkorysé ústupky, L. Kontler ovšem podotýká, že taková jednání „*mohla přinést kýžený výsledek snad před rokem 1914, ale již ne v roce 1918*“.⁴² Ač premiér Károlyi udržoval s politiky Dohody dobré vztahy, zdálo se spíše, že západní mocnosti budou spíše chtít uspokojit menšinové národy, s nimiž během války uzavřeli tajné smlouvy (např. Bukurešťská smlouva ze srpna 1916 s Rumunskem). Zkrátka, jednání mezi maďarskou vládou a menšinovými národy ztroskotala. Všechny postupně vyhlásily odtržení od Uherska, což následně potvrdily i jejich ozbrojené síly ve spolupráci s vojsky dohodovými (zejm. francouzskými). Károlyiho vláda vyslala několik nót ke spojeneckým silám, v nichž se ohrazovala proti obsazování uherských území bez právního titulu. I. Romsics zmiňuje, že u jedné z nich francouzský generál d'Esperey „*nepovažoval maďarskou stranu ani za*

⁴¹ Pavlíček, V. a kol., op. cit., str. 43.

⁴² Kontler, L., op. cit., str. 305.

hodnou odpovědi“.⁴³ Vláda M. Károlyiho byla vesměs ignorována všemi zúčastněnými státy, a to jak sousedními, tak velmocemi Dohody. Logicky se ucházela o uznání alespoň některou ze spojeneckých vlád, ty to ovšem odmítaly učinit. Velmi ostře se proti nové vládě postavil francouzský ministr zahraničí S. Pichon: „*Taktika maďarských státníků spočívá v tom, že se tváří, jakoby popírali všechny společné zájmy s předcházející vládou a využívají každou záminku, aby působili tak, aby jim velmoci byly nakloněné. ... O jisté opovážlivosti hraběte Károlyiho svědčí, že se takovýmto způsobem snaží pod co nejdemokratičtější rouško zahalit reálné úsilí maďarské vlády, které se zaměřuje výlučně na zachování uvrhnutí nemaďarských národností do otroctví. ... Generálu d'Espereymu jsme přikázali, aby ... s kamuflující maďarskou vládou zacházel jako s obyčejným místním úřadem a styky s ní udržoval jen do takové míry, jak si to vyžaduje vojenská situace“.⁴⁴*

Károlyiho vláda také začátkem roku 1919 začala ztrácet důvěru veřejnosti. Poslední ránu křehké maďarské demokracii pak zasadila nóta Dohody z 20. března 1919. Mírová konference se usnesla na posunutí demarkační čáry mezi Rumunskem a Maďarskem asi o 100 km na západ, téměř až k Tise. Tento diktát ovšem vláda odmítla akceptovat. Károlyi (již v pozici prezidenta) dle I. Romsicse v nótě „*předvídal definitivní politické uspořádání, a proto ji odmítl převzít“*.⁴⁵ Plánoval se opřít o sovětské Rusko, vyhlásit celonárodní vzpouru a najménovat vládu složenou ze sociálních demokratů. Sociální demokraté ale nechtěli vládnout sami, a proto se 21. března za Károlyiho zády dohodli s komunisty na převzetí moci, v důsledku čehož Károlyi abdikoval. Byla ustavena **Maďarská republika rad**. Přes svou krátkou existenci uskutečnila plány, které Károlyi jen chystal – ozbrojenou ochranu vlasti.

Komunistická vláda povolala do zbraně dělnictvo a vzniklá Rudá armáda čítala koncem května téměř dvě stě tisíc mužů. Šlo většinou o utečence z obsazených oblastí a o chudé

⁴³ Romsics, I., op. cit., str. 83.

⁴⁴ Romsics, I., op. cit., str. 87.

⁴⁵ Romsics, I., op. cit., str. 103.

rolníky a dělníky. Armáda slavila úspěchy, v červnu provedla generální protiútok na severní frontě a v Prešově byla vyhlášena Slovenská republika rad. Jenže to bylo vše, na co se nadšený dav se zbraněmi zmohl. 13. června obdržela revoluční vláda definitivní podobu hranice Maďarska s Rumunskem a Československem. Vůdce režimu Béla Kun se rozhodl diktát přijmout, ale navrch také dobýt zpět Zátisi. Rumunská armáda však nadšení maďarských rudarmějců rychle utnula a nakonec dokonce dobyla Budapešť. Část maďarské společnosti přitom doufala, že Republika rad dokáže zbraněmi zkorigovat očekávané tvrdé podmínky mírové smlouvy. A právě na tom režim Bély Kuna ztroskotal. Pokusil se totiž zachránit územní integritu Uher. V srpnu převzala odpovědnost vláda Istvána Friedricha, avšak značnou část země ovládala rumunská armáda a v jižním Maďarsku si budovala zázemí Národní armáda pod vedením Miklóse Horthyho. Za této situace dorazilo z Paříže pozvání na mírovou konferenci. Tam již nový konzervativní režim a mírová delegace (přes několik zajímavých peripetií) pod vedením Alberta Apponyiho nedokázali maďarskou věc uhájit. Ztroskotal na tom, jak se později vyjádřil (jinak Maďarsku velmi nakloněný) britský ministerský předseda D. Lloyd George, že „*namísto požadování pohraničních území s převahou maďarského obyvatelstva, s kterým by mohl dosáhnout úspěchu, Apponyi zpochybnil základy nového uspořádání*“, jak jej cituje I. Romsics.⁴⁶ Přílišné lpění na utopické představě zachování integrity Uherska způsobilo, že Maďarsku byla odňata i ta území, která by mohla získat na základě principu sebeurčení národů, tedy principu národnostního. Jenže tyto argumenty začali maďarští představitelé používat až příliš pozdě.

Již bylo zmíněno, že Maďaři za dob dualismu podleli přeludu, že jsou velmocí s historickým právem vládnout „velkému Maďarsku“. Fikce jednotného maďarského politického národa a fikce uherského národního státu podle západoevropského modelu rovněž zazněly. Je ovšem zřejmé, že koncepce československého národa a zakomponování Slováků do

⁴⁶ Romsics, I., op. cit., str. 171.

revidované státní ideje bylo **fikcí**, jež měla jediný cíl, a sice vznik samostatného státu s dominantním postavením Čechů, a to v co největším územním rozsahu. Šlo o to, přesvědčit vítězné mocnosti, že mají tu čest s jednotným československým národem, který si dle principu sebeurčení národů zasluhuje vlastní stát. Jen těžko si lze představit, že takových územních úspěchů (ať už se jedná o historicky určené hranice s Německem či o strategicky určené jižní hranice Slovenska) by na versailleské mírové konferenci dosáhl „malý“ národ Čechů, kteří na požadovaném území ani nedají dohromady absolutní většinu obyvatel. Slováků bylo na území Československa o téměř milion méně než Němců. Až díky „sňatku z rozumu“ se Slovákům měl „národ československý“ komfortní většinu zhruba devíti milionů oproti třem milionům Němců, tři čtvrtě milionu Maďarů a půl milionu Rusů či Rusínů.

I. Sisa přibližuje maďarský pohled na vzniklý versailleský systém národních států, který nemůže být než skeptický. Konstatuje, že Maďarské království jakožto svébytný zeměpisný, politický a hospodářský celek bylo rozdrobeno na kousky a rozděleno mezi sousední země z důvodu „**osvobození národů**“. Následky tohoto osvobození prezentuje velmi ironicky, a to (v případě Československa) tak, že se 1,7 milionu Slováků, 1,8 milionů příslušníků jiné národnosti (z toho 1 milion Maďarů) dostalo „*pod českou nadvládu*“.⁴⁷ Stejně interpretuje nově vzniklé Království Srbů, Chorvatů a Slovinců jako „*srbskou nadvládu*“.⁴⁸ Otázku, nakolik jsou trianonské hranice spravedlivé, nechť (s přihlédnutím k aktuálnímu tření mezi Slovenskem a Maďarskem) si zodpoví každý sám.

V. Závěr

Říká se v souvislosti s Mnichovskou dohodou, že šlo o „nuž do zad“ či o zradu, užívá se heslo „o nás bez nás“. Možná by ovšem bylo přiléhavější přísloví „**lež má krátké nohy**“. Západní mocnosti byly například po návštěvě lorda Runcimana značně udiveny, že údajný jednotný

⁴⁷ Sisa, I., op. cit., str. 237.

⁴⁸ Tamtéž.

československý národ se zmítá v pŕtkách a na Slovensku bují luďácký nacionalismus. Lež tedy Československo dostihla v Mnichově, stejně jako Maďary dostihla v zámečku *Grande Trianon*. Ironií osudu je, že po druhé světové válce byl opět obnoven versailleský systém, který produkuje spory do dnešních dní.

Použitá literatura

Bibó, I. *Bída malých národů východní Evropy*. Brno, Bratislava 1997.

Dejmek, J.; Loužek, M. (eds.) *Trianonská smlouva. Devadesát let poté*. Praha 2010.

Gronský, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I*. Praha 2005.

Irmanová, E. *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem 2002.

Kontler, L. *Dějiny Maďarska*. Praha 2011.

Malý, K. a kolektiv. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2010.

Pavlíček, V. a kolektiv. *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo ČR*. Praha 2011.

Pražák, R. *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha 2010.

Romsics, I. *Trianonská mierová zmluva*. Bratislava 2009.

Sisa, I. *Magyarságtükör. Nemzet határok nélkül*. Budapest 2001.